

OTKRIĆE STARIH SLIKARIJA NA MORSKIM STIJENAMA U SENJSKOM PODGORJU (IZVJEŠTAJ I.)

U tijeku prehistorije pa kroz rimsko-bizantsku epohu, te srednji i novi vijek sve do sredine XIX. stoljeća uz primorske obronke Velebita (od Senja do Obrovca) nije bilo izgrađenog pravog puta — ceste. Ali to ne znači da se promet i trgovina nisu mogli odvijati kopnenim putem makar i uskim i teško prohodnim stazama kojima su bila povezana dosta brojna veća i manja naselja, što su se u pravilu osnivala na hridima iznad mora ili na položitim i zaklonjenim mjestima ispod današnje magistrale.

Prvu modernu cestu u Podgorju¹ sagradio je od Senja do Jurjeva 1785. general Filip Vukasović. Cesta je produžena² do Karlobaga tek 1874. Dalje uz obalu od Karlobaga do Obrovca cesta je probijena kroz teško prohodne predjele tek 1924.

Isto tako, osim vlaka i pješačkih staza, nije bilo valjanih cesta koje bi visinski presijecale Velebit i vodile od mora u Liku. Šumske ceste — vlake, zvane u narodu ceste Marije Terezije, od Jurjeva preko Oltara do Krasna,³ Karlobag — Oštarije — Gospić te Obrovac — Halan — Gospić,⁴ izgrađene su u drugoj polovici XVIII. stoljeća i modernizirane u sredini XIX. st.

Ove ceste nisu u cijelosti i stručno istražene, ali se može posve opravdano pretpostaviti da su već u rimsko doba bile uređene, a kasnije su zapuštene i postale ponajviše zbog tursko-mletačke opasnosti.

Prema uvidu u situaciju, u Liku je — osim cesta iz Primorja preko Velebita — vodilo još desetak poprečnih staza⁵ kojima su domoroci odlazili u planinske predjele Velebita do svojih sezonskih stanova — šumskih radišća i dalje se spuštali u Liku radi trgovine:

¹ Stjepan Sz. Nossan, Ceste Karlovac — Senj od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Senjski zbornik IV, 1970. str. 128.

² Stjepan Sz. Nossan, Stare ceste Gospić—Brušane—Baške Oštarije—Karlobag u XVIII. i XIX. st., Senjski zbornik V, 1973.

³ Vlaka, domaći naziv za šumsku cestu, kojom se iz šumom bogatog zaleđa (Oltari—Krasno i Mirovo, Lubenovac—Stirovača) izvlačila do morskih luka silna drvena građa u tijeku XVIII. i XIX. stoljeća. Ove ceste narod zove »cesta Marije Terezije« ističući njihovu važnost i starinu. Neke od ovih vlaka-cesta kasnije su modernizirane (Jurjevo—Krasno i Jablanac—Mirovo—Stirovača) i danas služe prometu.

⁴ Stjepan Sz. Nossan, o. c.

⁵ Ovo navodim na temelju svojih ranijih istraživanja koja sam izvršio na stručnim ekskurzijama po Velebitu, ali i na temelju lijepog opisa staza-puteva koji vode od mora preko Velebita u Liku, a opisuje ih Zeljko Poljak u svome »Vodiču po Velebitu«, Zagreb, 1969.

1. Od *Jurjeva* preko Oltara za Krasno, Otočac—Kosinj, 2. *Lukova*, Klade i Starigrada na Zavižan—Jezera te Krasno—Otočac, 3. *Jablanca*, Mirova, Štirovače, za Krasno i dalje Kosinj—Otočac, 4. *Prizne*, Mliništa, Štirovače do Kosinja, 5. *Cesarice*, Skorupovac, do Kosinja, 6. *Karlobag*, Oštarije do Gospića, 7. *Lukova Sugarja*, Barić—Drage, Starigrada Paklenice do Perušića i Gospića. Zbog teško prohodnih staza i neizgrađenih cesta najveći promet i prijenos dobara uz podgorsku obalu prema Senju — Rijeci ili Obrovcu — Ninu i Zadru vršio se morskim putem brodovima. Plovidba se redovito odvijala uz obalu kako bi se brodovi na putu mogli opskrbiti ili prilikom nevremena pronaći sidrište u lukama kojih je bilo dovoljno u brojnim uvalama podno Velebita.

Uz veće trgovačke brodove plovili su Podgorskim kanalom i manji čamci (leuti i braceri) na jedra i vesla. Ovim plovnim sredstvima odvijao se lokalni promet između naselja te kopna i otoka nasuprot obali.

U interesu rasvjetljavanja gotovo nepoznate prošlosti pomorstva i prometa uz podgorsku obalu Gradski muzej u Senju sa svojim suradnicima iz Rijeke i Zagreba organizira svake godine stručne ekskurzije radi prikupljanja podataka i otkrivanja ostataka prošlosti na kopnu i pod morem. Ova istraživanja obuhvaćaju uglavnom priobalne i srednje planinske predjele Velebita, jer su na njima najbrojniji ostaci čovjekova života od prethistorije do danas.

Bez tih kopnenih otkrića — ostataka materijalne kulture — i bez ostalih podataka koji se prikupljaju bilo bi isključeno svako daljnje istraživanje prošlosti Velebita. Uz kopnena istraživanja redovito, prema mogućnostima, vrše se i podmorska rekognosciranja koja su zadnjih godina iznijela na svjetlo dana nove i vrijedne nalaze važne za proučavanje pomorstva i trgovine u tijeku prošlosti.

Ovi podvodni nalazi i podaci u vezi s njima daju nam odgovore na mnoga pitanja o životu i zanimanju ljudi ovoga kraja, o čemu dosta rijetko govore i pisani izvori. Došlo se do novih nalaza na našoj obali, do okrića starih primitivnih slikarija na morskim stijinama, koje su različite starosti, ali koje imaju neku zajedničku vezu i nešto poručuju onima koji kraj njih plove. Te slikarije ostavili su nam starosjedioci ili mornari ploveći ovim krajevima. O njima nemamo za sada drugog mišljenja osim da su to mjesta nesreća kojih se treba kloniti. Slike svojim sadržajem govore o nesrećama ljudi i brodova koji su se na tim mjestima potopili, razbili o stijene i nestali u morskim dubinama s tovarima dragocjenog tereta. O tim nesrećama, kojih je moralo biti puno, gotovo da ništa ne znamo. O njima ne postoje nikakvi dokumenti osim ponegdje sačuvane pučke predaje. Prema istraživanjima koja su izvršena na tim mjestima slike su nam postale siguran putokaz da se na tim mjestima dolje pod stijenom u morskim dubinama nalaze ostaci brodova i tereta.

Prema tome, oni koji su preživjeli nesreću ili oni koji su je promatrali s kopna naknadno su obilježili ta mjesta, bilo da su slikali brod, čamac, vruga ili čovjeka ili nama nepoznato drugo božanstvo mora, zlog demona. Pregledali smo veći dio tih mjesta i ustanovili da su ona u najvećem dijelu nepristupačna i pogibeljna u vrijeme iznenadne oluje i nevremena. Obilazeći uvale, stare luke i pojedine istaknute stijene, prikupili smo dosta podataka koje zbog vrijednosti nalaza sada u obliku ovog izvještaja i objavljujemo.

Slike se navode onim redom kako su pronađene na stijenama — pojedinačno ili u skupinama na određenim mjestima.

BILI BRIGOVI — DONJA PRIZNA. Skica 1.

Prva vijest o starim slikama na morskim stijenama nalazi se zabilježena u Vjesniku arh. društva NS sv. V. 1901. strana 102., kojom dopisnik iz Karlobaga javlja da se na stijeni *Bili brigovi*, 2 km južno od Donje Prizne, nalazi neki ljudski lik, »biljeg«, vjerojatno prikaz morskog božanstva Posejdona.

Pregledavajući ovo područje od Donje Prizne prema Karlobagu s Ivanom Matijevićem, našim domaćinom, našao sam 1967. na nekoliko mjesta jasnije ili slabije tragove starih slika, o kojima mi ni najstariji mještani nisu mogli odgovoriti što predstavljaju i tko ih je naslikao. Nagađalo se da je to rad nekog anonimnog pomorca ili starosjedioca, koji je eto, od dosade, izmiješao boje, uzeo paletu i šematski slikao primitivne i danas nama nejasne likove na velikoj ravnoj stijeni iznad mora. Ali vjerojatno je da to nije prava istina. U ovom slučaju radi se o kompoziciji na kojoj su prikazana tri ljudska lika nenaravne veličine, jedna riba i trozub. Usput su se još na dva mjesta pronašli ostaci boja kojima su bili naslikani neki likovi, ali kojih su konture posve nestale.

U razgovoru s domorocima nismo saznali tko je te slike izradio, kada i s kojom nakanom.

S lijeve strane na stijeni oko 1 m iznad mora nalazi se primitivno šematiziran prikazan ljudski lik (slika 50, broj 1) visine do 70 cm, okrenut ulijevo.

SKICA 1

SKICA 2

Sl. 48 —E videncija nalaza starih slika na položajima Bili Brigovi i kod D. Prizne (skica 1) i Lukovačke grede (skica 2). Izradio Ante Baričević 1971.

Ovdje se radi o prikazu muškarca odjevena u kratki haljetak koji je malo podignuti iznad koljena. Glava kao da je pokrivena frigijskom kapom koja se povija malo unazad. Iza leđa kao da na južnom vjetru leprša duga kosa. Nos je malo prenatlažen, a isto tako usta i oči. Lijevom i desnom rukom čvrsto drži trozub nasađen na kratko držalo, spreman da ubije ribu koja mu se nalazi pod nogama.

Desno od broja 1 primjećuju se konture drugog sličnog lika (broj 2, slika 50) dosta oštećena, okrenuta udesno. Između ova dva lika (broj 1 i 2) primjećuje se neki znak nalik na veliko slovo M (broj 3 na slici 50). Iznad ova dva lika nalazi se prikaz jednog malog lika (broj 4, slika 1) okrenuta en face, s roščićima na glavi i rukama uzdignutim kao da drži grančicu (slika 52). Slično ovome prikazan je isti takav lik — vrag na stijenama kod Lukova, a moguće i na Rtu Kol kod Jurjeva.

Iznad likova broj 1 i 4 nalaze se ostaci boja... ovdje kao da je nekada bio naslikan muškarac (slika 50, broj 5) okrenut udesno slično kao lik broj 1. Iza leđa kao da vijori duga kosa ili plašt. Leđa su široka i na njima se nalazi relativno mala glava. Konture nogu i ruku jedva se primjećuju. Zbog svega toga teško je odrediti stvarni položaj i izgled ovoga lika i simboliku same slike.

Na dva mjesta bliže Koromačnom prema Donjoj Prizni na stijenama se primjećuju također ostaci starih slika, koje su bile na stijenama iznad mora (broj 6).

Prilaz do ovih slika moguć je samo čamcem i to za lijepa vremena.

LUKOVAČKE STIJENE. Skica 2.

Nastavljajući priobalna istraživanja u ljeti 1972. i 1973. na lokaciji Lukovačke grede sjeverno od mjesta Lukovo otkrili smo vrlo zanimljive nove nalaze starih slika brodova i ljudskih likova za koje mještani nisu znali kazati što predstavljaju i kada su nastale. Pregledavajući nalaze starih slika, utvrdili smo na visini od 1 do 3 m iznad mora na više mjesta u dužini od oko 250 m četiri slike koje prikazuju muškarca, ženu i djecu, zatim pet brodova, te više zapisa imena i prezimena stanovnika Duboke i Lukova. More je pod gredama veoma duboko i na mnogo mjesta su izvori podzemnih voda — vrulje. Na sredini greda oko 1 m iznad mora izvire pitka voda, koja se još i danas iskorištava, posebno u sušnim razdobljima. Grede se pružaju u smjeru sjever — jug u dužini od oko 500 m, okomito se uzdižu iz mora te su zbog toga opasne za brodove ako ih na ovome mjestu zatekne nevrijeme. Ovo je druga skupina slika koja je otkrivena na morskim stijenama pod Velebitom. Na ravnim stijenama donekle zaštićenim od valova nalaze se razbacani na šest do deset mjesta prikazi ljudi i brodova. I ovdje kao i u Prizni, kod Jurjeva ili Donjeg Starigrada prikazi na stijenama naslikani su gotovo istom malo žućkastom bojom anorganskog sastava. Slike su posve primitivne, izrađene površno zbog neravne površine, zbog nevješte ruke i zbog težine slikanja iz čamca, koji ovdje morska struja jako zanosi prema sjeveru. Boja se nanosila na stijenu neravnomjerno, jače ili slabije, jer nije bila dobro izmiješana. Boja je danas posve čvrsta, potpuno se petrificirala s kamenom podlogom od koje se može odvojiti samo dljetom i to u sitnim grumenima. Likovi su potpuno šematski prikazani kao i svi brodovi, zbog čega djeluju vrlo staro

i primitivno, ali i sugestivno na prolaznika — brodarka podsjećajući ga na neke davne nesreće koje su se desile na tim mjestima.

Najzanimljivija je slika na gredama, ujedno i prva u nizu, prikaz broda tipa obalnog *jedrenjaka* (broj 7) s dva latinska jedra, koji plovi prema jugu. Brod je naslikan na ravnoj stijeni u veličini 38 x 35 cm, oko 3 m iznad mora. Jedra su puna jer zapadnjak puše u krmu, iza koje se primjećuje kormilo. **Pramac broda malo je podignut. (Sl. 56)**

Malo niže, oko 170 cm iznad mora, nalazi se čudan maleni lik (broj 8). Vjerojatno da se radi o muškom liku, veličine 33 x 24 cm, okrenute en face prema pučini, malo raširenih nogu, dok se iznad glave jasno vide rošćići. Desna je ruka malo podignuta u visini iznad pasa, a lijeva u visini ramena i kao da drži grančicu (?). Tu se vjerojatno radi o prikazu *demon*a koji na ovome mjestu čeka brodove i mornare i kojega se mjesta treba kloniti.

Malo lijevo nalazi se prikaz jednog drugog ali većeg broda (broj 9) tipa »*nava*« s križnim jedrima i s tri jarbola. Brod plovi prema jugu. Ispred broda na dugom konopu ili lancu nalazi se veliko sidro što je bačeno u more. Krma i pramac broda posebno su istaknuti i nadvisuju srednji dio broda. Otraga se vidi veliko kormilo.

Na više mjesta uokolo istom bojom su napisana imena i prezimena starosjedilaca iz Lukova i okolice. Ovi zapisi potječu prema svemu s konca XIX. i s početka XX. st.

Oko 50 m južnije na jednoj stijeni 1 m iznad mora nalazi se prikaz *majke* (broj 10) koja za ruku drži *dijete*. Veličina slike je 29 x 27 cm. Majka je okrenuta prema jugu, a odjevena je u dugu haljinu. S desne strane majke kao da se naziru konture još jednog malog lika, moguće drugog djeteta. Prema ovome čini se da je majka s djecom na ovome mjestu našla smrt u dubinama mora za vrijeme jedne nenadane oluje.

Prema nekim zapisima i sjećanjima domorodaca bilo je u prošlosti dosta ovakvih nesreća.

Južnije na stijeni, 1 m iznad mora, nalazi se slika *peliga* (broj 11), broda s kvadratnim jedrima, koji plovi prema zapadu. Veličina slike broda je 130 x 100 cm, a ispod broda stoji natpis »*Nada*«. Slova su latinska — recentna. Postavlja se pitanje je li to ime nastradala broda ili neke žene iz ovoga kraja. Inače imena se često susreću ispisana na stijenama.

Dalje prema jugu nalazi se slika *jedrenjaka* — *trageta* (broj 12). Slika se nalazi oko 1 m iznad mora (veličine 100 x 60 cm). Brod ima jedan jarbol i plovi prema jugu. Ispod broda nalazi se naziv »*Orion*«.

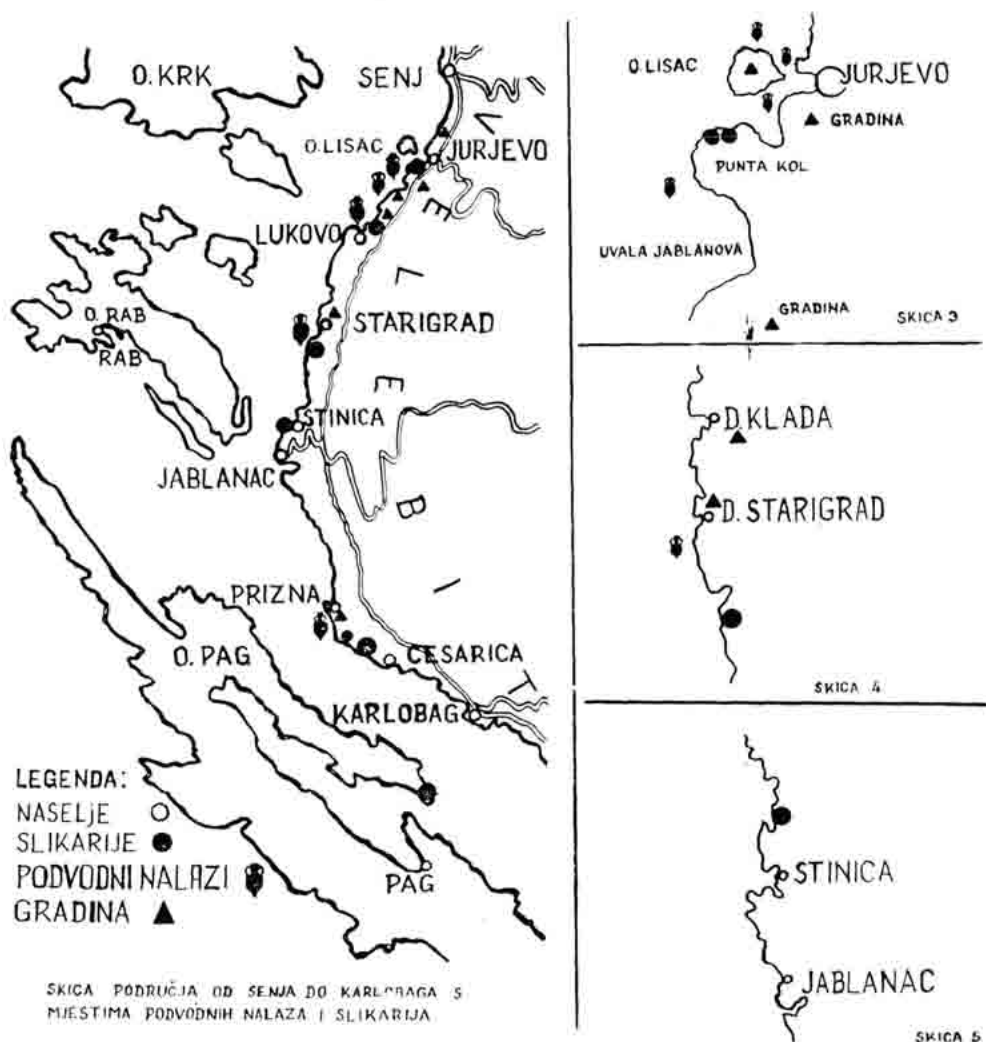
U blizini na jednoj stijeni što viri iz mora nalazi se nacrtan *ljudski lik* (broj 13) koji korača udesno. Slika je dosta nejasna, veličine 60 x 35 cm.

Na završetku slikarija na stijeni ucrtane su strelice i natpis »*voda*«. Na tom mjestu iz stijene oko 1 m iznad mora izvire pitka i svježa voda.

PUNTA KOL KOD JURJEVA. Skica 3.

Za vrijeme rekognosciranja luke Jurjevo i otočića Lisac te uvale Jablanova utvrđeni su na morskim stijenama na sjevernoj strani Rta Kol na dva mjesta tragovi boja kao ostaci starih slika. Na jednome mjestu primjećuje se jedan mali nejasan lik (broj 14), prikaz *vražića* okrenuta ulijevo, a malo dalje kao još jednom prikaz drugog lika s repom (broj 15) s rošćićima i uzdig-

nutim rukama, okrenuta udesno. Malo sjevernije na stijeni naziru se konture jedne brodice (broj 16) koja kao da ima jedan jarbol. Sve je ovo dosta nejasno i teško je kazati o čemu se sve ovdje radi, I na ovim mjestima slike su izrađene bojom koja je više žućkasta i do danas se potpuno petrificirala s kamenom. Ako prihvatimo da su ovo slike, onda se radi o svjedočanstvu o nekoj nesreći koja se desila na ovome opasnome mjestu za nevremena, a snašla je ljude i brod u nama nepoznato vrijeme. Malo južnije pod morem utvrđeni su ostaci rimskih amfora i to nam je u ovoj prilici očiti dokaz brodoloma koji se odigrao na ovome mjestu Rta Kol.

Sl. 49 — Legenda nalaza starih slikarija u Senjskom podmorju, južno od Jurjeva, Starigrada i Stinice. Izradio A. Baričević

ŽILIN VRT, JUZNO OD DONJEG STARIGRADA. Skica 4.

Prilikom rekognosciranja u uvali Dražica, južno od luke mjesta Donji Starigrad, obaviješteni smo od mještana Jose Grpca da se na mjestu pod Žilnim vrtom između Male i Velike Ivanče na morskim hridima nalazi slika jedrenjaka (broj 17). Nitko od mještana ne zna o kakvome se to brodu radi i tko i kada ga je naslikao. Jedrenjak tipa »nave« (veličine 95x85 cm) naslikan je na stijeni oko 4 m od mora. Jedrenjak ima dva jarbola i puna kvadratna jedra, a plovi prema jugu. Pramac i krma broda dosta su naglašeni — uzdignuti.

ČAKLJEVAC, SJEVERNO OD VELIKE STINICE. Skica 5.

Prema informaciji prof. Đure Žakule sjeverno od zaljeva Velika Stinica kod mjesta Čakljevaca na morskim stijenama nalaze se još neke slike starih brodova, a uz njih neki zapisi. Ovu informaciju profesor Žakula dobio je od starih Stiničana prilikom hidroarheološkog rekognosciranja.

RT NA ULAZU U PAŠKI ZALJEV

Prema informaciji mještana Donje Prizne na ulazu u Paški zaljev s desne strane na morskim stijenama također se nalaze ostaci nekih slika starih brodova.

U Zborniku otoka Korčule broj 2, godine 1972. na strani 141. prof. Željko Rapanić izvješćuje o hidroarheološkim istraživanjima kod *Vignja* i navodi *strukturu na morskoj stijeni »Pod Galiju«* koja ga podsjeća na crtež jednog većeg odnosno manjeg antičkog broda. Teško je povjerovati da se radi čak o antičkom crtežu i to na morskoj stijeni.

Prema svemu, ovi stari crteži ili slike na stijenama ponad mora uz velebitsku obalu Podgorskog kanala svjedoče o zbivanjima koja su se odigrala na ovom dijelu naše obale u jednom širem vremenskom razdoblju, od početka rimske epohe, kroz rani i kasni srednji vijek pa sve do danas. Ovi pomalo čudni i tajanstveni crteži-slike na morskim stijenama zapravo su poruke domorodaca ili mornara i očiti su dokazi pomorskih nesreća koje su se desile na navedenim lokacijama. Slike nas upućuju na podvodne nalaze koji se nalaze na tim mjestima, a to su potvrdila i naša dosadašnja podvodna istraživanja. U svakom slučaju ovi crteži-slike, bez obzira na vrijeme nastanka, vrijedna su likovna djela i specifični dokumenti pučke umjetnosti koja se sačuvala na stijenama, na otvorenim mjestima. Moguće je da su to djela neke tradicije karakteristične za stanovnike uz Podgorski kanal. Naša je dužnost da ove slikarije detaljnije istražimo i analiziramo, ali zajedno s drugim znanstvenicima, posebno onima koji se bave pomorstvom. Zbog toga ćemo znanstveni interes za relativno usku rasprostranjenost pojedinih slika brodova i ljudskih likova morati proširiti i pronaći donekle slične nalaze radi usporedbe. Pojedine slike brodova i opreme, ljudskih likova i drugih motiva imaju izvanrednu dokumentacionu vrijednost i od posebne su vrijednosti za proučavanje tipova brodova i pomorstva, starih vjerovanja, ali i načina obalne plovidbe, dosta često praćene nesrećama i materijalnom štetom.

Sl. 50 — Stare slikarije na stijinama iznad mora, lokalitet Bili brigovi, detalji broj 1, 2, 3, 4 i 5. Snimio A. Baričević 1969.

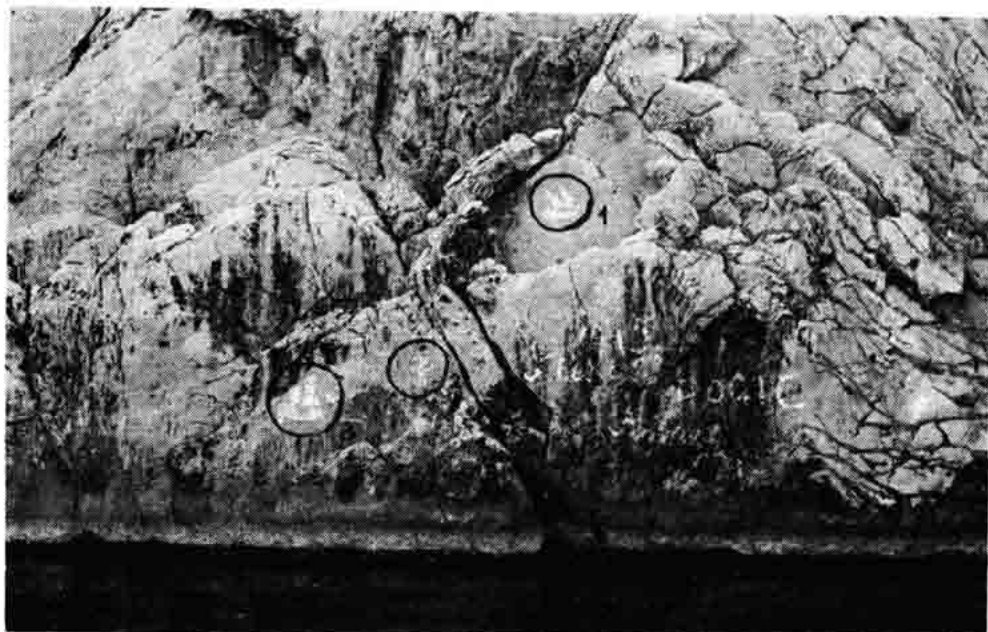
Sl. 51 — Stara slika na stijeni iznad mora, det. 1. prikaz Posejdona koji trozubom ubija ribu. Snimio A. Baričević

Sl. 52 — Lokalityet Bili brigovi, det. 4., prikaz demona — vražića (?) na stijeni iznad mora

Sl. 53 — Punta Col — rt južno od Jurjeva, mjesta nalaza starih nejasnih slikarija. Snimio A. Baričević 1973.

Sl. 54 — Lukovačke grede, nalazi starih slika brodova na stijenama iznad mora, det. 1, 2 i 3. Snimio A. aBričević 1973.

Sl. 55 — Još jedan prikaz demona ili vražića (?) s Lukovačkih greda, snimio A. Baričević 1973.

Sl. 56 — Slika jedrenjaka s dva latinska jedra, Lukovačke grede, snimio A. Baričević 1973.

Sl. 57 — Slika broda »nava« s križnim jedrima i tri jarbola, Lukovačke grede, snimio A. Baričević 1973.